

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права та процесу

Курсова робота

З дисципліни «Кримінальний процес»

На тему:

**«Відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі
України»**

Студентки 3 курсу групи ПР-32
Напряму підготовки «Правознавство»
Фіголь Д. І.

Керівник:
к. ю. н., доц. Рогатинська Н. З.

Національна шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____
(підпис)

_____
(підпис)

_____
(підпис)

Тернопіль-2016

План

Вступ

Розділ 1. Загальнотеоретична характеристика відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України

Розділ 2. Законодавчі особливості відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України

2.1. Нормативно-правове регулювання відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням

2.2. Форми відшкодування завданих злочином збитків в кримінальному судочинстві

2.3. Особливості реалізації права потерпілого на відшкодування заподіяної злочином шкоди

Розділ 3. Проблеми відшкодування заподіяної злочином шкоди

Висновки

Список використаних джерел

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Загальнотеоретична характеристика відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України.....	5
Розділ 2. Законодавчі особливості відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України.....	10
2.1. Нормативно-правове регулювання відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.....	10
2.2. Форми відшкодування завданих злочином збитків в кримінальному судочинстві.....	24
2.3. Особливості реалізації права потерпілого на відшкодування заподіяної злочином шкоди.....	28
Розділ 3. Проблеми відшкодування заподіяної злочином шкоди.....	32
Висновки.....	35
Список використаних джерел.....	37

Вступ

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Окрім цього, обов'язок держави – захищати життя людини та її право власності (статті 27, 55 Конституції України). Цими конституційними положеннями держава взяла на себе обов'язок відновлювати порушені кримінальним правопорушенням права потерпілих, у тому числі і шляхом відшкодування завданої їм шкоди. А тому, під час визначення напрямів реформування системи кримінальної юстиції, які були закріплені у Концепції реформування кримінальної юстиції України від 8 квітня 2008 року, передбачена необхідність запровадження процедури відновлення прав потерпілого та відшкодування завданої йому шкоди через компенсаційні процедури. Враховуючи вищенаведене, під час прийняття Кримінального процесуального кодексу 2012 р. (далі – КПК України) у ст. 127 законодавець визначив такі форми відшкодування шкоди потерпілому: добровільне відшкодування завданої шкоди підозрюваним, обвинуваченим; стягнення відшкодування на підставі судового рішення за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні; компенсація потерпілому шкоди державою за рахунок Державного бюджету України. Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичним аспектам шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, тобто шкоди, що є підставою для вжиття заходів для забезпечення її відшкодування потерпілій особі, в науці кримінально-процесуального права приділено значної уваги. Однак, не дивлячись на серйозну наукову розробленість як категорійного апарату окресленої у даній дисертації проблематики, так і окремих її питань, все ж залишаються немало питань, які ще недостатньо дослідженні, в той час як вони мають суттєве

значення для теорії кримінального провадження (процесу) та практичної діяльності його суб'єктів.

Проблема відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні цікавила вітчизняних процесуалістів. Її дослідженню присвятили свої праці М.І. Гошовський, О.П. Кучинська, В.Т. Нор, С.І. Остапенко, Т.І. Присяжнюк, В.В. Рожнова, Л.Д. Удалова, Л.І. Шаповалова та інші. Втім, питання щодо забезпечення відшкодування потерпілому шкоди за рахунок держави залишається дискусійним та потребує як наукового дослідження, так і законодавчого регулювання. Адже, якщо добровільне відшкодування потерпілому шкоди чи її стягнення за результатами розгляду цивільного позову знайшли своє закріплення у КПК України (статті 128, 129), то питання щодо підстав, умов, та порядку відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету України є малодослідженими та потребують законодавчого закріплення у вітчизняному законодавстві.

Метою курсової роботи є особливості відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України.

Об'єктом дослідження є відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України.

Предметом дослідження є особливості відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення поставлених завдань:

- подати загальнотеоретичну характеристику відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України;
- визначити форми відшкодування завданих злочином збитків в кримінальному судочинстві;
- проаналізувати особливості реалізації права потерпілого на відшкодування заподіяної злочином шкоди;
- дослідити проблеми відшкодування заподіяної злочином шкоди.

Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків та списку використаних джерел.

Розділ 1. Загальнотеоретична характеристика відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України

Слід відмітити, що згідно із статистичними даними МВС України у 2013 р. за закінченими кримінальними провадженнями (з обвинувальними актами, клопотаннями про звільнення від кримінальної відповідальності, постановами про закриття провадження на підставі п.5 ч.1 ст.284 КПК України було встановлено збитків на суму 22221 тис. грн, відшкодовано – 7243 тис. грн (з них 82% – фізичним особам, 12 % – державним інтересам), накладено арешт на майно на суму 6563 тис. грн, у т.ч. вилучено грошей та цінностей (для забезпечення відшкодування збитків) на суму 149 тис. грн. Таким чином, невідшкодованими залишилися збитки на загальну суму 14978 тис. грн, що становить 67,4% від встановлених збитків.

Оскільки держава взяла на себе обов'язок щодо забезпечення прав і свобод людини, то й усунення наслідків вчиненого кримінального правопорушення шляхом відшкодування шкоди у тих випадках, коли правоохоронні органи не справилися зі своїми функціями, держава повинна взяти на себе. А тому, цілком справедливим є положення, закріплене у ч. 3 ст. 127 КПК України, де визначено, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. Поява цієї норми в КПК України обумовлена також приведенням національного законодавства до міжнародно-правових стандартів [5, с. 41-42].

Адже 8 квітня 2005 р. Україною була підписана (але поки що не ратифікована) Європейська конвенція «Про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів» (далі – Конвенція) від 24 листопада 1983 р., де в ст. 2 визначено, що коли відшкодування шкоди, завданої в результаті умисного насильницького злочину, не може бути забезпечено з інших джерел, держава повинна взяти це на себе.

Окрім цього, у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою від 29 листопада 1985 р. вказано, що жертви злочинів мають право на найшвидшу компенсацію за заподіяну шкоду відповідно до національного законодавства. А тому, Верховною Радою України було розроблено декілька законопроектів, зокрема: «Про відшкодування громадянам матеріального збитку, заподіяного злочинами» від 11 вересня 2001 р., «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 27 жовтня 2010 р. Але на сьогодні, це питання залишається відкритим, так як останній законопроект був відправлений на доопрацювання. Слід звернути увагу на те, що процедура відшкодування шкоди потерпілим у кримінальному провадженні за рахунок держави передбачена у багатьох країнах світу, зокрема – в США, Німеччині, Великій Британії, Франції, Польщі, Іспанії. Зокрема, у США це питання регламентовано законами «Про захист потерпілих і свідків» 1982 р. та «Про потерпілих від злочинів» 1984 р., згідно з якими судам надано право зобов'язати винного відшкодувати завдану потерпілому шкоду. Проте, у разі неплатоспроможності винних осіб, тривалих строків їх ув'язнення чи в разі не встановлення особи, яка вчинила злочин, застосовується процедура державної компенсації шкоди. У Великій Британії, на думку комісії британського парламенту, яка провела порівняльне дослідження цього питання, система відшкодування шкоди жертвам злочинів за рахунок держави є найкращою, так як у ній визначено широкий перелік злочинів, жертви яких одержують грошову компенсацію, та встановлені суттєві розміри грошових виплат [9, с. 88-89].

Таким чином, перед українським законодавцем стоїть досить важливе та складне завдання щодо запровадження ефективної та дієвої процедури відшкодування шкоди потерпілим від злочину за рахунок держави. Насамперед слід визначитися із понятійним апаратом. Адже в одних випадках вітчизняний законодавець використовує термін «відшкодування», а в інших – «компенсація». Так, в Юридичній енциклопедії зазначається, що «компенсація» (лат. *compensatio* – відшкодування, винагорода, зрівноваження) – правовий

спосіб захисту матеріальних і нематеріальних благ фізичних та юридичних осіб. Сутність компенсації полягає у відшкодуванні шкоди [6, с. 195]. У КПК України в главі 9 ці терміни використовуються як тотожні (ст. 127 – «Відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому», ст. 130 – «Відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю»).

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) словосполучення «відшкодування шкоди» використовується у разі позначення обов'язку щодо необхідності поновлення стану внаслідок завдання шкоди — ст.1177 «Відшкодування майнової шкоди фізичній особі, яка потерпіла від злочину», ст. 1200 «Відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого», ст. 1207 «Обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину». Термін же «компенсація» у цивільному законодавстві використовується в іншому сенсі (статті 358, 364 ЦК України). У законодавстві України, яке регламентує порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів досудового розслідування прокуратури та суду, також використовується термін «відшкодування», а не «компенсація», хоча мова йде також про відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету [4, с. 102-103].

До складових фізичної шкоди належать тілесні ушкодження, розлад здоров'я, фізичні страждання, а тому їх фактичне відшкодування є неможливим. Витрати на відновлення фізичного здоров'я вираховуються в грошовому еквіваленті та відносяться до майнової шкоди. Ними є: оцінені в грошовому вигляді витрати на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання й виплати з підтримання матеріального добробуту і виховання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей; кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину [10, с. 69-70].

Втім, під час дослідження проблеми відшкодування шкоди за рахунок держави питання постає в тому, чи повинна держава брати на себе обов'язок

відшкодувати і моральну шкоду, завдану кримінальним правопорушенням? Так, у ст. 4 Конвенції визначено, що компенсація повинна покривати залежно від випадку принаймні такі частини збитку: втрату заробітку, витрати на ліки і госпіталізацію, витрати на похорон і при наявності утриманців – щодо їх утримання. У ЦК України, в якому у 2003 р. фактично були сформульовані правові основи реалізації права потерпілих на відшкодування шкоди за рахунок держави, мова йде про відшкодування майнової шкоди (ст. 1177 ЦК України) або шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 1207 ЦК України). А тому вважаємо, що за рахунок держави має відшкодуватися лише майнова шкода, яка включає в себе і кошти, які були витрачені на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання, виплати на утримання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей. Аналогічний підхід прослідковується і в проекті закону «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 27 жовтня 2010 р., де в ч. 3 ст. 1 передбачено, що його дія «не поширюється на відшкодування моральної шкоди, що заподіяна потерпілому. Це не позбавляє таку особу права на компенсацію моральної шкоди в установленому законом порядку» [5, с. 55-56].

Окремої уваги заслуговує також питання щодо визначення розмірів майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню. Адже статистика свідчить, що сума шкоди завданої кримінальним правопорушенням, яка залишається невідшкодованою, є досить значною. Проблема полягає в тому, що якщо держава бере на себе зобов'язання по відшкодуванню, а реально здійснити його не зможе, то, як відмічається у Висновку Головного науково-експертного управління на проект вищевказаного закону, це може створити ситуацію суспільного невдоволення, коли сотні тисяч потерпілих не одержать відшкодування від держави, навіть після прийняття судами відповідних рішень на їх користь.

Розділ 2. Законодавчі особливості відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі України

2.1. Нормативно-правове регулювання відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням

У системі цінностей демократичного суспільства на першому місці стоїть людина. В сучасних умовах нестабільної соціально-політичної ситуації в світі, коли суттєво ускладнюються взаємозв'язки суспільства й особи, громадянина і держави, індивіда і колективу, більш взаємозалежними стають їхні інтереси й проблеми, підвищується їхня взаємна відповідальність. Усі ці явища та процеси потребують глибокого осмислення, узагальнення і відображення в законодавстві. При цьому особливо важливе місце посідає проблема захисту прав та законних інтересів осіб, потерпілих від кримінальних правопорушень загалом та законодавчі гарантії відшкодування зазначеним особам шкоди, спричиненої протиправними діями.

Безперечно, рівень (можливість) реального відшкодування шкоди потерпілим від кримінального правопорушення особам в нашій державі, як і у будь-якій іншій, залежить, насамперед, від ефективності (дієвості) базового законодавства, в якому тією чи іншою мірою встановлено обов'язок держави в особі її правоохоронної системи сприяти добровільному та вживати заходів щодо примусового відшкодування майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [8, с. 52-53].

Аналізуючи вітчизняні нормативні акти з окресленої проблематики, можна дійти висновку, що законодавча база України з цього питання сформувалась як на власній основі, так і з урахуванням міжнародних правових актів щодо захисту прав осіб, потерпілих від злочину.

Це твердження можна віднести й до прав, що відображають майнові інтереси особи, і, зокрема, до права на відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. При цьому під правом на відшкодування

шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, А.С. Карпиков розуміє суб'єктивне право особи, яка потерпіла від протиправних дій, вимагати відшкодування заподіяної їй шкоди, як правило, безпосередньо від особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або в окремих випадках від держави, оскільки вона не забезпечила належним чином охорону особистих прав і свобод потерпілої особи. Це право є суб'єктивним правом, воно належить суб'єкту правовідносини.

Право на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, знаходить свій вираз в таких основних правах людини, як право на життя, право на недоторканність особи, право на честь, гідність і репутацію, право на володіння і розпорядження власністю. Право на ефективне поновлення у правах за своїм змістом обіймає всі основні права особи та безпосередньо співвідноситься з правом на відшкодування збитку. Відшкодування збитків є однією з форм відновлення порушеного права. Тому є підстави погоджуватись з тими науковцями, які вважають, що право на відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням можна класифікувати лише як похідне від основних прав людини, що виникає внаслідок обмеження прав останніх [8, с. 93-94].

Отже, враховуючи, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права реалізуються в основному через внутрішнє законодавство, перейдемо до законодавчої регламентації права на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням в Україні.

В першу чергу відзначимо, що право на відшкодування шкоди, завданої злочином, гарантується Конституцією України, яка має вищу юридичну силу, пряму дію і застосовується на всій території нашої держави.

Як вже зазначалося вище, у Конституції України знайшли відображення основні стандарти міжнародного права, що регламентують основні права людини: право на життя свободу та особисту недоторканність, право на володіння, користування і розпорядження майном і неможливість довільного позбавлення будь-кого його майна, право на честь і гідність та їх захист, право

на ефективне поновлення в правах та ін. Право кожної особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності є конституційним правом і охороняється статтею 41 Конституції України, згідно з якою право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом... Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності....

У цих конституційних нормах опосередковано проявляється право на відшкодування шкоди, заподіяної злочином. Однак, на відміну від норм міжнародного права, Конституція України містить більш широкий перелік прав, які так чи інакше відображають право на відшкодування шкоди, конкретизуючи зміст деяких прав людини, зафіксованих в актах міжнародних організацій, використовуючи для цього інші суб'єктивні права [8, с. 68-69].

Деякі права, закріплені в Конституції України, безпосередньо вказують на право відшкодування шкоди. Так, право на відшкодування шкоди знаходить відображення в нормах, що передбачають право особи на соціальне забезпечення у випадку інвалідності та втрати годувальника (що може бути результатом злочину) (ст.46 Конституції), право на безкоштовну медичну допомогу в закладах охорони здоров'я (ст.49 Конституції).

Найбільш чітко в Основному законі нашої держави закріплено право громадян на відшкодування моральної шкоди, завданої зокрема: збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (ст. 32), незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56) і у разі скасування вироку суду як неправосудного (ст. 62).

Крім цього, статті 55-56 Конституції безпосередньо стосуються прав потерпілих від злочинів. У них містяться такі норми: ст.55 – встановлює охорону законом прав потерпілих та обов'язок держави забезпечити доступ до правосуддя; ст.56 встановлює обов'язок держави забезпечити потерпілим компенсацію заподіяної шкоди. Тож, наведені конституційні норми слід

розуміти наступним чином: при вчиненні злочину потерпілий має право вимагати від держави відновлення своїх порушених прав, у тому числі і майнових. Держава в зв'язку з цим використовує спеціальний вид державної діяльності – судочинство і забезпечує доступ потерпілому до правосуддя. Проте конституційні норми, як зрештою і норми міжнародного права, декларативні й тому вимагають роз'яснення та уточнення відповідно до конкретних обставин. Відтак, питання здійснення права на відшкодування шкоди, заподіяної злочином, знаходять відображення у галузевому законодавстві, «тому що право на відшкодування шкоди є міжгалузевим правом», хоча найбільш конкретно право на відшкодування шкоди закріплене в цивільному та кримінальному процесуальному законодавстві [10, с. 77-78].

Верховний Суд України неодноразово звертав свою увагу судам на питання забезпечення захисту прав осіб, потерпілих внаслідок заподіяної їм шкоди. З урахуванням вивчення і узагальнення існуючої практики Пленум Верховного Суду України від 2 липня 2004 року ухвалив постанову за № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» і нею у черговий раз звернув увагу на те, що послідовне і неухильне дотримання на всіх стадіях кримінального судочинства норм кримінально-процесуального законодавства України, якими передбачені права потерпілих від злочинів, є однією з важливих умов здійснення закріпленого ст. 55 Конституції України права громадян на судовий захист від протиправних посягань [12, с. 63-64].

Визнаючи особу відповідачем чи цивільним відповідачем у кримінальному провадженні, слідчий має визначити точно якою дією чи бездіяльністю цієї особи заподіяно шкоду, якими доказами це підтверджується, а також навести відповідні розрахунки сум, що підлягають стягненню, вказати матеріальний закон, на підставі якого має вирішуватися цивільний позов. При визнанні обвинуваченого винним у вчиненні кількох злочинів (розкрадання, зловживання службовим станом, халатність та ін.), якими заподіяно

матеріальну шкоду, слід вказати розмір стягнень на відшкодування шкоди, заподіяної кожним з цих злочинів.

Кримінальним правопорушенням, якими заподіюється шкода, як вже відзначалось раніше, порушуються не лише норми кримінального права, а й інших галузей права, найчастіше цивільного.

Статтею 23 ЦК України визначено, коло обставин, у яких полягає моральна шкода. А саме: фізичний біль та страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [6, с. 52-53].

Стаття 1166 ЦК України встановлює загальні підстави відповідальності за заподіяння шкоди. У ній зазначено, що шкода, заподіяна особі або майну громадянина, а так само шкода, заподіяна майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка заподіяла шкоду.

Статті глави 83 ЦК України «Відшкодування шкоди» регламентують всі особливості виникнення і здійснення права на відшкодування шкоди, визначаючи підстави, обсяг, характер і розмір відшкодування, особливості відшкодування при заподіянні шкоди неповнолітніми, недієздатними та іншими спеціальними суб'єктами та інші деталі, не відображені більше ні в якому іншому законодавстві.

Однак, розглядаючи питання про регламентацію права на відшкодування шкоди у вітчизняному кримінальному процесуальному та цивільному законодавстві, необхідно розглянути наявні в них розбіжності.

Так, право на відшкодування шкоди в кримінальному провадженні буде реалізовано тільки в тому випадку, якщо шкода заподіяна безпосередньо кримінальним правопорушенням, тобто якщо між шкодою і правопорушенням наявний прямий причинний зв'язок. Виходячи з цього, в кримінальному

провадженні передбачається відшкодування лише прямих збитків, завданих безпосередньо кримінальними правопорушеннями.

У цивільному ж законодавстві, виходячи з положень ст. 1166 ЦК України, передбачається повне відшкодування збитків, під якими розуміються не тільки витрати, пов'язані з втратою чи пошкодженням майна, але і доходи, які власник міг би отримати від його використання (про склад елементів, що входять у зміст поняття «школа» у цивільному праві йшла мова раніше). Таким чином, право на відшкодування шкоди в цивільному законодавстві поширюється на будь-яку шкоду – як дійсну, так і потенційну (можливу) [2, с. 57-58].

Визначаючи розмір шкоди, слід керуватись також роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України, що містяться у вище згаданій постанові від 31.03.89 № 3. Згідно з цими роз'ясненнями при визначенні розміру шкоди слід виходити з цін на майно, що діють у даній місцевості на час розгляду справи, і застосовувати встановлені нормативно-правовими актами для даних випадків кратність, коефіцієнти, індекси, податок на добавлену вартість, акцизний збір тощо. Аналогічна вимога міститься й у ст. 1192 ЦК України [6, с. 66-68].

У кримінальному провадженні вимоги про відшкодування моральної шкоди розглядаються і вирішуються судом за умови, що особу, якій її заподіяно, залучено в установленому законом порядку до кримінального провадження в якості потерпілого та цивільного позивача і що у справі є його письмова заява. Зміст позовної зави про відшкодування моральної (немайнової) шкоди має відповідати вимогам статті 137 ЦПК. У ній має бути зазначено, в чому полягає ця шкода, якими неправомірними діями чи бездіяльністю її заподіяно потерпілому – позивачеві, з яких міркувань виходив позивач, визначаючи розмір шкоди, та якими доказами це підтверджується. У разі, коли до надходження кримінальної справи до суду особа не була залучена як потерпілим і цивільним позивачем, ці питання мають бути вирішені у стадії підготовчого провадження. На відміну від КПК України 1960 р., який допускав пред'явлення цивільного позову допускалось до початку судового слідства, КПК України 2013 р. допускає пред'явлення цивільного позову до початку

судового розгляду (ч.1 ст. 128), тобто кінцевим терміном пред'явлення цивільного позову є завершення підготовчого провадження (судового засідання). Забезпечення дієвості механізмів компенсації моральної шкоди, завданої особі в результаті протиправних посягань, складає нині один із пріоритетних напрямків реалізації державної правової політики в галузі кримінальної юстиції, що на найвищому державному рівні прямо відображено в Указі Президента України № 1560 від 28 грудня 2004 року «Про концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів». Цей напрямок цілковито узгоджується з конституційними положеннями про визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю [3, с. 77-78].

Загалом, становлення в Україні інституту відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, у порядку кримінального провадження кореспондується з відповідним розвитком кримінального, цивільного, цивільного процесуального та інших галузей законодавства, воно певною мірою відповідає загальним тенденціям гармонізації вітчизняної правової системи з основами правового регулювання країн Європейського Союзу. Частина міжнародних документів, які регламентують право на відшкодування шкоди, завданої злочином є ратифіковані Україною і стали частиною вітчизняного законодавства.

2.2. Форми відшкодування завданих злочином збитків в кримінальному судочинстві

Вчинення кожного протиправного з точки зору кримінального закону діяння неминує породжує різноманітні шкідливі наслідки. Однак, злочинними такі наслідки будуть тільки в тому випадку, якщо вчинене суспільно – небезпечне діяння спричинює реальну і суттєву шкоду об'єктам, які охороняються кримінальним законом. Тому законодавець вносить до предмету

доказування в кримінальній справі не всі різноманітні негативні наслідки злочину, які входять до об'єктивної сторони його складу, а лише характер та розмір заподіяної цим злочином шкоди. Встановлення обставин, які стосуються характеру і розміру заподіяної злочином шкоди, встановлення причинового зв'язку між суспільно–небезпечним діянням і заподіяною ним шкодою безумовно є необхідним як для кваліфікації самого діяння, так і для визнання осіб потерпілими в кримінальній справі та для подальшого усунення завданих цим особам збитків.

Закріплення серед обов'язкових елементів предмету доказування у кожній кримінальній справі характеру та розміру заподіяної злочином шкоди свідчить про те, що шкода підлягає доказуванню у всіх випадках (в т.ч. у випадку, коли вона не є ознакою складу злочину). В контексті розробки нового законодавства про кримінальне судочинство слід лише додати, що в системі обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному судочинстві, пункт 4 “Характер і розмір шкоди, заподіяної злочином ...” повинен би займати на нашу думку наступне місце після пункту 1 “Подія злочину ... [9, с. 58-59]”

За своїм характером шкідливі наслідки злочину дуже різноманітні і їх можна класифікувати за різними критеріями. Якщо вибрати в якості класифікаційної ознаки наявність або відсутність в результаті вчинення суспільно-небезпечного діяння матеріальних збитків, то наслідки, які виникають в результаті вчинення такого роду діяння можна поділити на матеріальні і нематеріальні.

Матеріальні наслідки злочину чітко виражаються, передусім, у майновій шкоді, яка заподіюється, у першу чергу, матеріальним об'єктом, наділеним кількісною характеристикою. Отже, матеріальний наслідок вчиненого злочину можна чітко виразити у грошовому еквіваленті, чим відкидаються додаткові проблеми з приводу його усунення. Суд, оперуючи документальним підтвердженням вартості майна, яке було знищене або якому заподіяна шкода, своїм вирокom постановляє відшкодувати потерпілому вказану вартість. Цим самим усувається негативний матеріальний наслідок вчиненого злочину

(відшкодовується майнова шкода). Слід додати, що матеріальні збитки, як один із шкідливих наслідків вчинення злочину виникають не тільки внаслідок посягання на відносини власності в формі певних матеріальних об'єктів. Вони можуть виникнути і при посяганні на особу і її права (напр., трудові, авторські і т.д.) [14, с. 57-59].

Щодо нематеріальних наслідків (моральні страждання, фізична шкода) слід наголосити, що, зважаючи на тяжкість і суспільну небезпеку вчиненого злочину, кількісне визначення їх завжди є відносним. Потерпіла від злочину особа сама встановлює кількісну ознаку (грошовий еквівалент) заподіяної їй шкоди, а суд в процесі розгляду справи та дослідження наявних доказів доходить однозначного висновку: чи задоволити повністю вимогу потерпілого, чи задоволити цю вимогу в частині, чи відмовити в задоволенні цієї вимоги. Не зайвим буде додати, що в певних випадках завдана злочином фізична шкода, як правило, тісно пов'язана зі шкодою матеріальною (зокрема, матеріальні витрати та видатки потерпілого у зв'язку з втратою заробітку, у зв'язку з відновленням здоров'я, у зв'язку з втратою годувальника).

Провівши аналіз ознак складів злочинів, які передбачені особливою частиною Кримінального кодексу України, ми дійшли висновку, що шкідливим наслідком більшості злочинів все ж таки є заподіяння майнової шкоди. Однак, незалежно від того, який характер шкідливого наслідку від злочину – матеріальний чи нематеріальний, порушені злочином суб'єктивні права особи повинні бути відновлені в повному обсязі. Тобто, заподіяна злочином шкода повинна бути відшкодована незалежно від її характеру.

З метою забезпечення і захисту закріплених в Конституції України суб'єктивних прав, зокрема, у випадках найнебезпечнішого посягання на них шляхом вчинення суспільно-небезпечного діяння, законодавець передбачив декілька кримінально–процесуальних форм (способів) їх захисту і відновлення. Так, потерпілі особи, яким внаслідок вчинення злочину було заподіяно майнової, моральної чи фізичної шкоди, мають право на її відшкодування

шляхом реалізації названих форм (способів) захисту в кримінальному судочинстві [9, с. 97-98].

Такими формами захисту прав та інтересів потерпілих від злочину осіб на сьогодні є передбачені в кримінальному та кримінально–процесуальному законодавстві: розгляд і вирішення цивільного позову в кримінальній справі (ст.28 КПК України); відшкодування завданих злочином матеріальних збитків з власної ініціативи суду (ч.3 ст.29 КПК України); повернення потерпілим від злочину особам об'єктів (предметів) злочинного посягання (кримінально–процесуальна реституція); покладення на засудженого кримінально-правового обов'язку відшкодувати завдані злочином матеріальні збитки, яке застосовується у вигляді пробаційної (іспитової) умови при відстрочці виконання покарання у вигляді позбавлення волі (відповідно до ст.46–1 КК України); покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодувати заподіяні збитки в якості примусового заходу виховного характеру (п.4 ст. 11 КК України). Слід наголосити, що вищеназвані дві останні форми захисту порушених злочином прав потерпілих передбачені не кримінально-процесуальним, а кримінальним матеріальним законом. Разом з тим, заслуговує на увагу твердження проф. Нора В.Т., що застосування цих двох форм (способів) відшкодування заподіяної злочином шкоди є можливим лише в кримінальному судочинстві і тільки у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку. Тому є всі підстави віднести ці способи відшкодування шкоди до числа кримінально-процесуальних форм (способів) захисту порушених злочином прав потерпілих осіб, за допомогою яких досягається відновлення порушеного злочином майнового стану.

Позовним способом захисту порушених злочином прав потерпілого є передбачене в ст. 28 КПК України право на заявлення і вирішення цивільного позову в кримінальному процесі. Для позовного способу захисту характерним є пред'явлення цивільного позову потерпілим (або ж в його інтересах – прокурором). Цей факт зумовлює виникнення певного виду кримінально-процесуальних відносин, в яких безпосередню участь беруть цивільний позивач

(як правило – потерпілий) та відповідач (як правило – підсудний). Суд, спираючись на досліджені в судовому слідстві докази, у своєму вирокі вирішує питання про задоволення чи відмову в задоволенні вимоги цивільного позивача, або ж про задоволення цієї вимоги в частині [3, с. 48-49].

Всі ж інші вищеназвані форми захисту порушених злочином прав є непозивними, так як реалізуються судом самостійно, тобто, незалежно від волі потерпілих, яким в наслідок вчинення злочину було заподіяно майнової, моральної чи фізичної шкоди. Реалізуючи непозовні форми захисту порушених злочином прав потерпілих, суд керується презумпцією, що державі (в його особі) не може бути байдужим факт спричинення вчиненим злочином шкідливих наслідків для потерпілого у вигляді порушення його майнових та інших прав. Тому держава в силу виконання завдань кримінального судочинства сприяє всебічному захисту порушених злочином майнових прав потерпілого, навіть якщо він не заявив з певних причин вимоги про відшкодування завданої йому внаслідок вчинення злочину шкоди. Іншими словами, держава в особі суду, реалізуючи непозовні форми захисту порушених злочином прав, спонукає підсудного до усунення шкідливих наслідків злочину і при цьому виходить з презумпції, що “кожна особа, якій злочином завдано матеріальних збитків, бажає їх відшкодування”.

2.3. Особливості реалізації права потерпілого на відшкодування заподіяної злочином шкоди

Оскільки проблема упущеної вигоди виникла внаслідок вчинення кримінального правопорушення, на нашу думку, з метою забезпечення відшкодування шкоди, потрібно визнати можливим і необхідним розгляд у кримінальному провадженні вимог потерпілого про стягнення неодержаних доходів, оскільки вони є засобом відновлення майнової сфери особи. Щодо фізичної шкоди, то вона може бути завдана тільки людині, оскільки юридична

особа не має ознак фізичної сутності (життя та здоров'я). Вона являє собою сукупність змін, які об'єктивно відбулись у стані людини як фізичної істоти (тілесні ушкодження, розлад здоров'я, біль). Фізична і моральна шкода тісно пов'язані між собою. У разі завдання фізичної шкоди, людина зазнає й шкоди моральної. Моральні страждання в такому випадку, як правило, виявляються у відчуттях страху, сорому, приниження, а також в інших, несприятливих для людини в психологічному аспекті, переживаннях, пов'язаних із втратою роботи, тимчасовою непрацездатністю, неможливістю продовжувати активне громадське життя, з обмеженням або позбавленням яких-небудь прав громадян тощо [6, с. 77-78].

Разом з тим неможливо відшкодувати (визначити еквівалент) втрати здоров'я, відшкодувати почуття страху, відчуття болю. Тому відшкодування фізичної та моральної шкоди припускає можливість їх компенсації. При цьому одночасно має відбуватися відшкодування витрат, які пов'язані з нанесенням фізичної чи моральної шкоди (вартість ліків, медичних послуг, реабілітаційних заходів тощо). У цих випадках фізична шкода може бути об'єктивно оцінена так, як шкода, що завдається в матеріальній сфері, через що в певних випадках вона впливає на юридичну кваліфікацію діяння. Саме тому, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, встановлення виду і ступеня шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є обов'язком посадової особи, що здійснює кримінальне провадження.

Відшкодування фізичної шкоди як такої на практиці інколи майже не розглядається, оскільки сама можливість відновлення порушеного здоров'я є досить сумнівною (наприклад, при втраті органу чи настанні інших невиліковних хворобливих станів людини). В інших випадках, коли одужання потерпілого є можливим, відшкодування завданої кримінальним правопорушенням фізичної шкоди переходить у площину відновлення порушених майнових прав потерпілого в формі відшкодування витрат на лікування. Щодо відшкодування моральної шкоди, завданої злочином потерпілому, то і тут гарантій захисту прав потерпілого ніяких.

Моральна шкода як наслідок вчинення кримінального правопорушення чи незаконного рішення, дії (бездіяльності) правоохоронного чи судового органу має немайновий характер і виражається, відповідно до ст. 23 Цивільного кодексу України, у фізичних і душевних стражданнях, приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Підстави компенсації моральної шкоди, завданої внаслідок порушення прав особи, закріплені у вказаній статті, а також у статтях 1167, 1168 ЦК України. Саме від цього на практиці нерідко залежить правильність вирішення таких важливих питань, як визнання особи потерпілим, встановлення права на заявлення позову про відшкодування моральної шкоди, а в деяких випадках – повне встановлення обставин предмета доказування, а відповідно і правильна кваліфікація діяння[9, с. 99-101].

У Кримінальному кодексі України було закріплено підстави та умови звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим. Однак, крім внесення змін у КК України, надалі розвиток відновлювального правосуддя призупинився. Сьогодні на території України діють декілька основних організацій, що займаються медіацією, але, на жаль, ці організації майже не співпрацюють із судами, а що стосується кримінальних справ, то вони взагалі не мають таких програм медіації. Для запровадження відновлювального правосуддя у кримінальне судочинство України необхідна державна фінансова підтримка, тому запроваджено механізм застосування процедур примирення жертви та правопорушника на практиці, а також їх законодавче відображення у відповідному законі.

Законодавством повинно бути чітко унормовано деталі угоди, досягнутої під час медіації, а також положення щодо справ, які можуть бути вирішені за допомогою медіації, темпоральні рамки здійснення медіації та виконання умов досягнутої реституційної угоди, і закріплення результату медіації аналогічно з вироком суду. І тільки реалізація названих обставин надасть правову впевненість у її використанні, зокрема, йдеться про здійснення виплат та компенсації за досягнутою реституційною угодою.

У такій ситуації потерпілому й обвинуваченому необхідно скласти письмову угоду про відмову від зобов'язань по відшкодуванню шкоди або розстрочку чи відстрочку. Необхідно звернути увагу ще на одну гостру проблему в кримінальному судочинстві – реальне виконання судових рішень у частині відшкодування матеріальної та компенсацію моральної шкоди. Права потерпілого, в тому числі і дії, які вчиняються органами досудового розслідування, прокуратури та суду щодо відшкодування шкоди, завданої потерпілому кримінальним правопорушенням, регулюються як кримінальним, так і цивільним законодавством.

Однак реальна реалізація закріплених на законодавчому рівні прав потерпілого на відшкодування шкоди достатньо не забезпечена. Через недосконалий механізм забезпечення відшкодування шкоди потерпілі отримують не в повному обсязі, часто зовсім не одержують суми, визначені вироком суду до відшкодування [6, с. 41-42].

Аналізуючи стан відшкодування потерпілому шкоди, завданої злочинцем, можна зробити висновок, що законні інтереси потерпілих часто залишаються незахищеними. Навіть коли злочинця знайдено та засуджено, відшкодування нерідко розтягується на багато років. Наявність чисельних прогалин у законодавстві про забезпечення прав потерпілих і захист їх інтересів ставить на порядок денний питання про необхідність включити у КПК України норми, які б посилювали захист прав і законних інтересів громадян, щодо яких вчинено злочин. Такий підхід до відшкодування потерпілим шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, відповідав би вимогам міжнародно-правових норм у галузі захисту прав та свобод людини і вирішив би окремі проблеми сьогодення.

Розділ 3. Проблеми відшкодування заподіяної злочином шкоди

Аналіз міжнародно-правових документів та цивільного законодавства України свідчить про те, що шкода потерпілому за рахунок держави має відшкодовуватися лише у таких випадках: — якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (відсутність у кримінальному провадженні відомостей про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення), або відсутність відомостей про місце перебування встановленої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; — якщо особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, є неплатоспроможною. Тобто у тих випадках, коли підозрюваний, обвинувачений неспроможний відшкодувати шкоду, яку він завдав потерпілому. Слід звернути увагу також на необхідність визначенні строків, протягом яких потерпілий має право на відшкодування шкоди за рахунок держави. Так, у ст. 5 Конвенції вказано, що режим відшкодування шкоди може встановлювати строки, протягом якого приймаються заяви [3, с. 41-42].

Необхідність встановлення строків обумовлена тим, що для того, щоб виникла така умова відшкодування шкоди за рахунок держави як невстановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, то органи досудового розслідування повинні мати певний час, по завершенню якого можна стверджувати, що особу дійсно не вдалося встановити. А тому, цілком виправданим є закріплення положення про те, що право на відшкодування шкоди у потерпілого виникає через шість місяців після заподіяння йому шкоди кримінальним правопорушенням, за умови що в цей період не вдалося встановити осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, чи їх місцезнаходження. Процедура прийняття, розгляду та вирішення питання про відшкодування шкоди потерпілому за рахунок державного бюджету потребує чіткого законодавчого регламентування. Насамперед слід відмітити, що в ст. 11 Конвенції зазначено, що сторони зобов'язані прийняти належні заходи для того, щоб інформація про порядок відшкодування шкоди була надана

потенційним прохачам. У ст. 6 проекту закону «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» вказано, що прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, зобов'язаний у тижневий строк письмово повідомити потерпілого про можливість відшкодування шкоди за рахунок держави та роз'яснити цій особі її права на звернення з вимогою про відшкодування завданої шкоди за рахунок держави. На нашу думку, з метою спрощення процедури ознайомлення з цим правом, його доцільно роз'яснювати потерпілому одночасно з роз'ясненням інших прав потерпілого як учасника кримінального провадження. Остаточну долю права потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок держави та його розміру має вирішувати суд, з урахуванням конкретних обставин справи (характеру і розміру завданої громадянину шкоди, його матеріального стану та складу сім'ї) [5, с. 93-94].

Проте, слід окремо зауважити, що введення в дію вищевказаних положень вимагає вирішення питання щодо джерел фінансування. Запровадження процедури відшкодування шкоди за рахунок держави вимагає створення спеціальних фондів. Дискусійним серед вчених є вирішення питання щодо джерел наповнення такого фонду. Так, в ст. 13 вище вказаного законопроекту передбачено, що Фонд відшкодування шкоди утворюється за рахунок частини доходів Державного бюджету України від сплати державного мита та інших надходжень до Державного бюджету України, пов'язаних з діяльністю судів та правоохоронних органів, а також інших джерел, визначених законом. Разом з цим, викликає певні зауваження положення ст.12 цього проекту, де визначено, що виконання рішень суду про відшкодування потерпілому шкоди за рахунок держави здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження». На нашу думку це положення підлягає перегляду, адже у зв'язку з тим, що з прийняттям закону про відшкодування шкоди за рахунок держави, остання автоматично бере на себе обов'язок відшкодовувати шкоду особам, які потерпіли від кримінального правопорушення, то в даному випадку не доречно

запроваджувати механізм отримання коштів відповідно до Закону України «Про виконавче провадження». Такий порядок буде ускладнювати процедуру реального отримання потерпілими коштів, які мають бути йому виплачені. Тому, доречно було б передбачити можливість отримання коштів потерпілими безпосередньо з Фонду відшкодування шкоди при наявності відповідного судового рішення.

Висновки

Таким чином, регламентація відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави потребує прийняття спеціального закону, де має бути чітко регламентованими підстави, умови та порядок відшкодування шкоди за рахунок держави. Наукове обґрунтування законодавчого закріплення певних спірних положень досліджуваного питання сприятиме реальному досягненню завдань кримінального провадження.

У зв'язку зі специфікою кримінального процесу цивільний позов у кримінальній справі має деякі відмінності від позову в порядку цивільного судочинства, а саме:

- у кримінальному процесі є неможливим подання зустрічного позову (тобто обвинувачений може бути лише особою, що несе відповідальність за позовом, але ні за яких обставин — цивільним позивачем у тій самій справі);

- вимога про відшкодування збитків, завданих злочином, має особистий характер, тому у кримінальному процесі є неприпустимим відступлення права вимоги за позовом іншій особі;

- у цивільному процесі позов не буде прийнято без зазначення в ньому відповідача, у той час, як у кримінальній справі цивільний позивач не зобов'язаний вказувати відповідача у позовній заяві (адже злочинець може бути ще не встановлений);

- у кримінальному процесі обов'язок встановлювати й доводити характер і розмір збитків, а також виявляти осіб, які несуть відповідальність за їх заподіяння, покладається на органи дізнання, слідчого, прокурора та суд, тоді як у цивільному процесі кожна із сторін повинна сама доводити наявність чи відсутність фактів, що є підставами для пред'явлення позову;

- неявка цивільного відповідача чи його представника до судового засідання не може бути підставою для відкладення розгляду цивільного позову в кримінальній справі.

В результаті корисливого кримінального правопорушення можуть бути завдані основна і додаткова майнова шкода (збитки). Основна шкода утворюється від дій, спрямованих на заволодіння чужим майном. Додаткову ж майнову шкоду за часом утворення необхідно диференціювати на реальну (актуальну) і потенційну (перспективну). Реальна шкода утворюється в момент викрадення, від дій, спрямованих на знищення предметів, обстановки місця події тощо. Потенційна шкода може проявлятися в майбутньому внаслідок недоотриманих доходів (упущеної вигоди).

У порядку кримінального провадження, зазвичай, відшкодовується тільки реальна шкода (збиток), заподіяна кримінальним правопорушенням, тобто пряма шкода (збитки). Для усунення цих недоліків є доцільним у межах позовного провадження про відшкодування у кримінальному провадженні заподіяної шкоди в її розмір (предмет позову) включити ще й упущену вигоду за умови її доведення.

Наприкінці зауважимо, що завданням кримінального процесу є не лише встановлення винної у вчиненні злочину особи та її покарання, а й усунення наслідків злочину, у тому числі й пов'язаних із порушенням майнових та особистих немайнових прав громадян та юридичних осіб, а цивільний позов у кримінальній справі є одним із засобів, спрямованих на усунення чи компенсацію злочинних наслідків у вигляді майнової, моральної або фізичної шкоди.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Концепція реформування кримінальної юстиції України: Затв. Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. №311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – №27. – Ст. 838.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 24.02.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/465117/page5>
4. Абламський С. Є. Окремі аспекти відшкодування шкоди, завданої злочином потерпілому, у кримінальному судочинстві / Абламський С. Є. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua>
5. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство / [Банчук О. А., Дмитрієва І. О., Малишев Б. В., Саїдова З. М.] ; за заг. ред. О. А. Банчука. – К. : Москаленко О.М., 2015. – 268 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2014 р.: (офіц. текст). – К.: Паливода А.В., 2014. – 328 с.
7. Кримінальний процес: Підручник. / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013.– 544 с.
8. Кучинська О. П. Проблеми захисту прав потерпілих в кримінальному процесі України / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2009. – № 5 (104). – С. 10–12
9. Лисенко А. Захист прав потерпілого у кримінальному процесі. Дослідження [Електронний ресурс] / Лисенко А. – Режим доступу : [http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01\(5\)/10-Doslidzhennya/051001.pdf](http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01(5)/10-Doslidzhennya/051001.pdf).
10. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду:

Закон України від 1 грудня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 1. – Ст. 1.

11. Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину: Проект закону від 27 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7303&skl=7

12. Смирнов С.В. О компенсации ущерба в уголовном процессе / С.В. Смирнов // Вестник Днепропетровского университета. Правоведени. – Днепропетровск. – 2007. – С. 70-71.

13. Татарин І. І. Поняття матеріальної шкоди заподіяної злочином / І. І. Татарин // Десяті осінні юридичні читання : матеріали Міжнародної науковопрактичної конф., (Хмельницьк, 18-19 листопада 2011 р.). – Хмельницьк : Хмельницький університет управління та права, 2011. – С. 151–153.

14. Татарин І. І. Європейська практика відшкодування шкоди потерпілому, заподіяної злочином із спеціальних фондів / І. І. Татарин // Проблеми становлення та розвитку правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 25-26 листопада 2011 року). – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – С. 189–203. 95

15. Ткач М. П. Відшкодування майнової шкоди фізичній особі, яка постраждала внаслідок злочину [Електронний ресурс] / Ткач М. П. – Режим доступу : http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_DPD/Tkach_006.pdf.

16. Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998 – Т. 3: К–М. – 2001. – 790 с.

17. Форитор Т. М. Проблеми забезпечення прав потерпілого в кримінальному процесі: порівняльно-правовий аналіз / Т. М. Форитор // Адвокат. – 2010. – № 12 (123). – С. 31–35

18. Цивільний кодекс України: станом на 16.05.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1392050953511577>.